

## СУБ'ЄКТИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

У статті автором проаналізовано поняття і сутність спеціально-кримінологічної профілактики як організації заходів протидії злочинності. Також розглянуті суб'єкти спеціально-кримінологічної профілактики корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх. До суб'єктів спеціально-кримінологічної профілактики корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх належать підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України та суди, а також інші органи державної влади. До основних завдань підрозділів ювенальної превенції законодавець зараховує такі: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення з ними заходів індивідуальної профілактики; участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення тощо. А роль судів у спеціально-кримінологічній профілактиці злочинності неповнолітніх в Україні врегульована в судовій практиці у справах про злочинність неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність, яка визначена судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду. Також автором проаналізовано інші органи державної влади, які є спеціальними суб'єктами, перелік та діяльність яких передбачена спеціальним Законом України. Отже, до таких спеціальних органів належать приймальники-розподільники, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, притулки для дітей служб у справах дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

**Ключові слова:** *антисуспільна поведінка підлітків, ювенальна превенція, заходи запобігання злочинності підлітків, превентивна діяльність органів державної влади, спеціальні установи.*

In the article the author analyzes the concept and essence of special criminological prevention as an organization of measures to combat crime. Subjects of special criminological prevention of juvenile delinquency are also considered. The subjects of special criminological prevention of juvenile delinquency include: juvenile prevention units of the National Police of Ukraine and courts, as well as other public authorities. The main tasks of juvenile prevention units include: preventive activities aimed at preventing children from committing criminal and administrative offenses, identifying the causes and conditions that contribute to this, taking measures within their competence to eliminate them; keeping preventive records of children prone to committing offenses and conducting individual prevention measures with them; participation in establishing the whereabouts of a child in the event of his or her disappearance or obtaining data for this purpose within the framework of criminal proceedings opened on the fact of his or her disappearance, etc. And the role of courts in special criminological prevention of juvenile delinquency in Ukraine is regulated in judicial practice in cases of juvenile delinquency and their involvement in criminal activity, which is determined by the Judicial Chamber for Criminal Cases of the Supreme Court. The author also analyzes other public authorities that are special entities, the list and activities of which are provided by a special law of

Ukraine. Thus, such special bodies include receivers-distributors, secondary schools and vocational schools of social rehabilitation, medical and social rehabilitation centers for children, shelters for children of children's services, centers for social and psychological rehabilitation of children, social rehabilitation centers (children's towns).

**Key words:** *antisocial behavior of adolescents, juvenile prevention, measures to prevent juvenile delinquency, preventive activities of public authorities, special institutions.*

**Вступ.** Наукова розробка спеціально-кримінологічної профілактики корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх на загальнодержавному рівні потребує вдосконалення. Окрім того, необхідно звернути увагу на спеціально-кримінологічну профілактику корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх у Південному регіоні України.

Наукова розробка питань, пов'язаних із вдосконаленням спеціально-кримінологічної профілактики злочинності неповнолітніх, висвітлюється такими вченими, як В.В. Голіна, Е.О. Алаханов, О.М. Ситнік та ін. Проте проблематику заходів спеціально-кримінологічної профілактики корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх у Південному регіоні України не було розглянуто, що і сприяло вибору теми дослідження.

**Постановка завдання.** Мета статті полягає в розгляді застосування спеціально-кримінологічної профілактики корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх у Південному регіоні України.

**Результати дослідження.** Для вирішення питання кримінологічної безпеки держави щодо такого явища, як корисливо-насильницька злочинність неповнолітніх у Південному регіоні України, доцільно розглянути застосування спеціально-кримінологічної профілактики.

Як зауважують Ю.Ф. Іванов та О.М. Джужа, спеціально-кримінологічний рівень (кримінологічна профілактика) полягає в цілеспрямованому впливі на криміногенні фактори, пов'язані з певними видами та групами злочинної поведінки, наприклад, насильницькою чи економічною злочинністю. Такі комплекси специфічних причин й умов злочинної поведінки усуваються або нейтралізуються в процесі діяльності відповідних суб'єктів, для яких профілактична функція є виконанням їх основних професійних завдань [1, с. 134].

Спеціально-кримінологічне запобігання має на меті не допустити скоєння можливих злочинів, а якщо вони почали відбуватися, то зупинити їх на ранній стадії. Важливою ділянкою запобіжної діяльності є виявлення та усунення так званих криміногенних факторів. При цьому зазвичай використовуються не тільки організаційні, правові й оперативно-розшукові заходи, але й економічні, педагогічні та медичні тощо [1, с. 135].

На рівні спеціально-кримінологічної профілактики мета боротьби зі злочинністю, певними її видами й конкретними злочинами визначена як єдина чи головна для відповідних заходів соціального контролю, соціальної реабілітації та правоохоронної діяльності. Розробка й реалізація заходів спеціальної профілактики прямо зумовлена наявністю злочинності, її рівнем і характером, впливом криміногенних детермінант [1, с. 135–136].

Спеціально-кримінологічна профілактика розуміється як синтезована кримінологічна теорія і практика власної організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей знань (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо). Отже, спеціально-кримінологічне запобігання – не простий і не випадковий набір певних заходів, а комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних і реально здійснюваних заходів, спрямованих саме на недопущення потенційних злочинів на різних етапах їх кримінального формування. Тому зазначений запобіжний напрям здійснюється на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності спрямоване не тільки на недопущення конкретних її проявів із боку певних осіб, а й на ті негативні явища й процеси в суспільстві, які створюють, так би мовити, певний рівень і структуру криміногенного потенціалу, що виявляється в частоті й тяжкості вчинених злочинів. Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що завданням спеціально-кримінологічного запобігання злочинності є як запобігання виникненню детермінуючих злочинні прояви негативних явищ і процесів, їх обмеження і усунення, так і оперативне реагування на формування і розвиток злочинної поведінки. Тому спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється за трьома головними напрямками, за якими розробляють і реалізують заходи: кримінологічної профілактики, запобігання, припинення злочинів [2, с. 98].

Під спеціальними заходами профілактики в кримінологічній літературі одні вчені розуміють діяльність, яка спрямована на усунення причин скоєння злочинів і умов, що їм сприяють. Іншу

спеціальну профілактику поділяють на дві підсистеми: спеціально-криминологічну та кримінально-правову. Спеціальна профілактика включає заходи, спрямовані виключно на нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення осіб, що можуть вчинити або вже вчинили злочини [3, с. 105].

До суб'єктів спеціально-криминологічної профілактики корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх необхідно зараховувати: підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України та суди, а також інші органи державної влади.

Таким чином, законодавець чітко визначив роль таких суб'єктів, тому на них звертається особлива увага.

Наказ МВС «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19.12.2017 року № 1044 визначив основні завдання та повноваження підрозділів ювенальної превенції.

Основними завданнями підрозділів ЮП є: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поведінню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, в тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти [4].

Роль судів у спеціально-криминологічній профілактиці злочинності неповнолітніх в Україні врегульована в судовій практиці у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність, яка визначена судовою палатою в кримінальних справах Верховного Суду.

Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність вказує на те, що велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально сприяти попередженню вчинення ними нових злочинів та виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя, суди мають забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як підсудного неповнолітнього, так й інших учасників процесу.

В узагальненні звернено увагу на те, що вперше неповнолітній стикається із законом під час спілкування з представниками органів внутрішніх справ, і тому на них покладається важливий обов'язок продемонструвати, що держава охороняє права та законні інтереси фізичних та юридичних осіб і що кожен, хто вчинив злочин, буде притягнутий до відповідальності і нестиме тягар покарання. Водночас представники органів дізнання і досудового слідства мають переконливо довести неповнолітньому, який оступився, що держава в особі представника правоохоронних органів та судді зацікавлена, насамперед, у тому, щоб він став на шлях виправлення, що держава поважає його права і забезпечує їх, щоб неповнолітня особа отримала переконливий виховний потенціал, який би дав їй змогу усвідомити, що вона має жити за правилами, які встановлені суспільством, критично поставитися до своїх дій і стати на шлях виправлення [5].

Удосконалення тактики обмеження, ускладнення антисуспільного впливу з боку того, хто втягує неповнолітнього у злочинну діяльність, на особу неповнолітнього. Вказане обмеження має здійснюватися підрозділами Національної поліції і передбачає такий загальний алгоритм дій:

1) виявлення потенційних «втягувачів» неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність на підставі даних про типові криминологічні риси осіб злочинців. Ця діяльність проводиться за багатьма напрямками, що відповідають службовій спеціалізації основних суб'єктів запобіжної діяльності у межах як слідчої профілактики, так і оперативно-розшукової діяльності дільничних офіцерів поліції;

2) блокування розгортання мотивації на скоєння злочину, передбаченого ст. 304 КК України, шляхом схиляння особи до відмови від злочинної поведінки, переконання, роз'яснення положень кримінального закону про відповідальність за відповідні дії;

3) у разі неможливості схилити до відмови від злочинної поведінки – створення перепон, ускладнення вчинення можливостей втягнення неповнолітнього в злочинну чи іншу антигромадську діяльність шляхом: інформування батьків (або осіб, які їх замінюють) неповнолітнього,

рекомендації тимчасово змінити місце проживання (виїхати до родичів в інші населені пункти), номер стільникового зв'язку; інформування та захисту потенційної жертви злочину, у скоєння якого має намір втягнути неповнолітнього винний; технічного захисту об'єктів, місцевості; ускладнення доступу до знарядь, засобів вчинення планованого злочину; припинення злочину на стадії готування чи замаху;

4) виявлення неповнолітніх із передкримінальною антисуспільною поведінкою, поставка їх на профілактичний облік у підрозділі ювенальної превенції Національної поліції;

5) кримінологічна діагностика та прогнозування розвитку негативних особистісних рис неповнолітнього, виявлення джерел антисуспільного впливу на нього, інших психотравмуючих факторів із числа криміногенних та/або віктимогенних ситуацій;

6) прогнозування імовірності втягнення неповнолітнього в злочинну чи іншу антигромадську діяльність;

7) забезпечення нейтралізації негативних чинників мікросоціального рівня, блокування розвитку криміногенних та/або віктимогенних ситуацій, зниження віктимності неповнолітнього [6, с. 101].

До інших органів державної влади належать спеціальні суб'єкти, перелік та діяльність яких передбачена розділом IV Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», який має назву – спеціальні установи для дітей (далі – Закон). Приймальники – розподільники для дітей регламентовані ст. 7 Закону.

Приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів Національної поліції, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. У приймальники-розподільники для дітей діти поміщаються за рішенням суду. Строк перебування дитини у приймальнику-розподільнику для дітей визначається судом залежно від об'єктивних підстав для її тримання в цій установі [7].

Незважаючи на детальне закріплення і законодавстві та необхідне обґрунтоване застосування цих закладів, фактично більшість із них були розформовані за останні кілька років.

Ст. 8 Закону закріплює діяльність такого суб'єкта, як загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, які є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Основними завданнями загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації є створення належних умов для життя, навчання і виховання учнів, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, професійної підготовки, розвитку індивідуальних здібностей і нахилів, забезпечення необхідної медичної допомоги, забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового виховання та соціального захисту в умовах постійного педагогічного режиму.

До загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації направляються за рішенням суду діти віком від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації – віком від 14 років.

Дітей тримають у зазначених школах і професійних училищах соціальної реабілітації в межах встановленого судом терміну, але не більше трьох років [7].

У ст. 9 зазначені центри медико-соціальної реабілітації дітей, що створюються в державній системі охорони здоров'я за визначенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, для дітей, які вживають алкоголь, наркотики, а також для дітей, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

Основним завданням центрів медико-соціальної реабілітації є створення умов і забезпечення лікування дітей від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та їх психосоціальної реабілітації і корекція. Діти перебувають у центрах медико-соціальної реабілітації протягом терміну, необхідного для лікування, але не більше двох років [7].

Ст. 11 визначає, що притулки для дітей служб у справах дітей утворюються, реорганізуються та ліквідуються відповідно до соціальних потреб відповідного регіону. У притулках для дітей тимчасово розміщуються діти віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах. Діти можуть перебувати в притулку для дітей протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більше як 90 діб. У притулках надають дітям кваліфіковані та різнобічні (психологічні, педагогічні, медичні, юридичні) консультації залежно від конкретних причин соціальної дискомфорту [7].

За ст. 11-1, центри соціально-психологічної реабілітації дітей підпорядковуються службі у справах дітей для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, де надають дітям комплексну соціальну, психологічну, педагогічну, медичну, правову та інші види допомоги. Строк перебування дитини в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей залежить від конкретних обставин, але не може перевищувати, відповідно, 9 і 12 місяців у разі стаціонарного і денного перебування. Строк перебування дитини в центрі визначається психолого-медико-педагогічною комісією за погодженням із відповідною службою у справах дітей [7].

Ст. 11-2 встановлює, що соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) є закладами соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, дітей, розлучених із сім'єю, з метою надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого їх влаштування [7].

Відповідно до законодавства, всі зазначені суб'єкти мають встановлену законами та підзаконними актами компетенцію, їх діяльність спрямована на запобігання та протидію злочинності неповнолітніх, зокрема тих верств населення, які становлять так звану групу ризику. Проблема полягає в тому, що не всі норми чинного законодавства виконуються належним чином і більшість із них має підлягати реформуванню через застарілий характер та невідповідність потребам реального часу.

Окрім того, створені державою суб'єкти профілактики не мають змоги здійснювати значну частину покладених на них завдань та функцій, а ті повноваження, які реалізуються, майже або зовсім не впливають на злочинність неповнолітніх у регіоні та по всій країні.

**Висновки.** Отже, рівень корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх у Південному регіоні України зростає, на що вказують статистичні дані, тому суб'єкти спеціально-кримінологічної профілактики такого виду злочинності підлягають реформуванню. Пропонуємо:

– повністю реформувати систему державних органів, на які покладено здійснення профілактики щодо злочинності неповнолітніх, зокрема, виявлення і ліквідація тих органів, повноваження яких неактуальні, та оптимізація і створення нових структурних підрозділів, які реально зможуть виконувати профілактичні функції і вплинуть на зменшення рівня злочинності неповнолітніх, зокрема і корисливо-насильницької злочинності у зазначеному регіоні;

– розглянути пропозицію щодо посади дитячого психолога в підрозділі ювенальної превенції Національної поліції України з метою підвищення ефективності спілкування з неповнолітніми та вирішення їх проблем з урахуванням всіх особливостей;

– підтримати запропоноване створення ювенальних судів, які мають здійснювати судочинство винятково щодо злочинів, скоєних неповнолітніми, суддя такого суду має володіти знаннями з дитячої психології, оскільки особа неповнолітнього злочинця виокремлюється як спеціальний суб'єкт злочину.

Такі пропозиції є актуальними для впровадження як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, зокрема у Південному регіоні України, що сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності.

#### Список використаних джерел:

1. Регіони України. *Статистичний збірник за 2017 рік, ч. 1.* / за ред. Вернера І.Є. Державна служба статистики України, 2018. 323 с.
2. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навчальний посібник. Нац. юрид. акад. України. Харків, 2011. 120 с.
3. Алауханов Е.О. Криминологія. Учебники и учебные пособия. Астана, 2013. 118 с.
4. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції : Наказ МВС України від 19.12.2017 р. № 1044. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.
5. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність № п0082700-03 від 29.08.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0082700-03>.
6. Ситнік О.М. Характеристика спеціально-кримінологічних заходів запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/096-104-2018-3-14.pdf>.
7. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № N 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95>.